

ДРАМАТИЧНИЙ ТЕКСТ У ПЕРЕКЛАДІ: ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ СВОЄРІДНОСТІ ОРИГІНАЛУ

Пасенчук Н. В.

Херсонський державний університет

У статті розглянуто питання відтворення національно-історичної специфіки драматичного тексту в перекладі. Установлено, що для адекватної передачі національно-історичної самобутності тексту оригіналу перекладач має усвідомлювати розбіжності в культурному фонді носіїв різних мов і прагнути зробити його максимально зрозумілим реципієнту. Зокрема, увагу зосереджено на проблемі відтворення національно маркованих засобів, які сприяють емоційно-експресивній забарвленості тексту.

Ключові слова: адекватність, драматичний текст, національно-історична своєрідність першотвору, переклад.

Pasenchuk N. V. The dramatic text in translation: the problem of reproducing of the national and historic peculiarities of the source text. The article deals with the specific peculiarities of drama translation. It also describes the features and techniques in the translation of dramatic text. On the basis of comparative analysis the author investigates the problem of lexico-semantic transformations application in translation process. The theoretical investigation is confirmed by the analysis of Ukrainian and Russian variants of Edward Albee's "Who's afraid of Virginia Woolf" and Tennessee Williams's "The Glass Menagerie" translations. The individual position, the creative views of a translator and the process of the dramatic text transformation by means of foreign languages are taken into consideration. Dramatic work is the dialogue in action and the translation must preserve all the efficiency. It is proved that the author's translation is expedient if the author has profound knowledge of both languages and extralinguistic factors of both cultures. The article is also dedicated to the functioning of idioms and phraseological units and ways of their translation. The article says that the translator should always pay great attention to the transmission in the target text of cultural component of the original drama. The translator of drama should never forget that before the translation of dramatic work it is important to become familiar with the works of the author and the context of drama writing; to study the characters of the drama actors, their scenic images and stylized language; to analyze the style and semantics of the original text, as well as its cultural and historical flavor; and finally, to focus on adequate playing in the translated text of the original component of the national drama.

Key words: adequacy, drama, national and historic peculiarities of the source text, translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Невід'ємним складником будь-якого драматичного твору є національний колорит, що відображає своєрідну національну мовну картину світу та відтворює характерні риси побуту, звичаїв, історії, культури певного народу. Відтворення національної своєрідності першотвору є однією з важливих проблем у перекладознавстві. Переклад драматичних творів передбачає взаємодію національних мов і літератур, адже, передаючи літературний твір засобами іншої мови, перекладач має відтворити всі ідейно-художні цінності першотвору відповідно до літературно-мовних норм і традицій культури. Актуальність нашого дослідження обумовлено необхідністю комплексного вивчення різноманітних шляхів відтворення національно-історичної своєрідності драматичного твору засобами мови-реципієнта. Оскільки драматичний твір є своєрідною моделлю соціально-історичного контексту суспільства, одним із основних завдань перекладача постає відтворення складових елементів моделі іншої культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники по-різному підходять до розуміння перекладу для театру, а також щодо окреслення місця драматичного перекладу в сучасному перекладознавстві. Перекладацькі аспекти драматичних творів у своїх студіях порушували С. Баснет, Н. Бідненко, Т. Некряч,

Т. Шліхар, Б. Шульц. Зокрема, британська дослідниця драматичного перекладу С. Баснет однією з перших зазначала, що серед аспектів художнього перекладу багато уваги завжди приділялось перекладу поезії, тоді як переклад драми досі залишається "one of the most neglected areas" [6, 120]. Українська дослідниця Н. Бідненко вважає, що специфікою драми як літературного роду є характерні три риси драматичного твору, що утворюють ту систему координат, у якій здійснюється творчий пошук перекладача: орієнтованість драматичного твору на сценічну інтерпретацію як вираження іманентної театральної природи драми; втілення в драмі дійових сторін буття, а звідси здатність драматургії моделювати культуру; поліфункціональність мови драми, її сценічність (тобто така властивість, яка уможливорює акустичне сприйняття тексту драми) [1]. Аналізуючи проблему відтворення драми у перекладі, Т. Некряч зауважує, що перекладачеві драми доводиться вдаватися до трансформаторних та компенсаційних тактик там, де у творі прозаїчному можна знайти «симетричне» рішення. Дещо інакше підходить до проблеми драматургічного перекладу німецька дослідниця Б. Шульц, яка проводить чітку межу між перекладом драми, призначеним для подальшого друку і читання ("translation for page"), та перекладом драматичного тексту з метою подальшої постановки ("translation for stage") [7].

Специфіка драматичних творів полягає в їхній дуалістичній природі: на відміну від інших літературних форм, вони призначені не лише для читання, а й для постановки. Ця відмінність зумовлює необхідність окремого підходу до перекладу творів цієї категорії. Перекладач повинен завжди приділяти належну увагу питанню передачі в цільовому тексті культурного компонента тексту оригіналу.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є висвітлення проблематики адекватного відтворення національно-історичної своєрідності драматичного тексту в перекладі. Мета передбачає виконання таких **завдань**: визначити особливості стратегії і тактики перекладу драматичного тексту; виявити специфіку реалізації авторського задуму в тексті перекладу; проаналізувати основні способи відтворення національно маркованих засобів, які сприяють емоційно-експресивній забарвленості драматичного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно драматурги зверталися до історичного матеріалу, бо «історія містить десятки майже написаних драм. І навпаки: драматизація історії робить її більш читабельною для суспільства, перетворює звичний перебіг подій на виразні фабули, серед яких спільнота обирає собі свою національну міфологію» [9, 78].

Драматичний твір є своєрідною моделлю соціально-історичного контексту суспільства, що детермінує основне завдання перекладача – відтворити складові елементи моделі іншої культури та зберегти національно-історичну своєрідність тексту оригіналу. Відомий український перекладач драматичних творів з польської мови О. Ірванець вважає, що «сучасні польські драматурги звертаються у своїй творчості до болючих тем повсякдення, а також осмислюють складні й неоднозначні події європейської і власне польської історії. Це є безперечним свідченням постійного ментального прогресу польського суспільства, його дорослішання. Українському глядачеві й читачеві мають безперечно бути цікавими пошуки митців сусіднього народу, їхні досягнення в освоєнні історичного досвіду, який багато в чому є спільним чи близьким для обох народів» [2, 1]. Однак найбільшу проблему, навіть при перекладі близько-споріднених мов, становлять насамперед специфічні історико-культурні взаємини між зіставними культурами, спільні етапи їхньої історії, а звідси – або відсутність певних культурних реалій у житті іншого народу, або протилежна їх оцінка. Труднощі перекладу пов'язані не тільки зі знанням мови, а й з умінням перекладача знаходити в різних мовних системах міжмовні лінгвопрагматичні відповідники.

Неда Неждана (*Надія Леонідівна Мірошниченко – драматург, перекладач*) вважає, що перекладач, відтворюючи твір іншого драматурга, проходить його майстер-клас: занурюється в його «творчу кухню», тонкощі, деталі. Окрім того, слугує своєрідним «місточком» для діалогу культур [3, 1].

Максим Стріха зазначає, що «особливо складно тоді, коли за двома культурами стоїть надто різний історичний досвід. Перекладачеві драми, у якого переклад має прозвучати зі сцени впродовж більшої частини того ж часу, що й в оригіналі, – незрівнянно

складніше» [4, 10]. Перекладач знаходиться одночасно в зоні двох національних концептосфер. Що вище рівень художньої образності тексту, то вище ступінь залежності цього тексту від тієї національної культури, у межах якої він створений, і тим складніше завдання перекладача. Різні культурні традиції, різні системи цінностей, загальноприйнятні оцінок і норм поведінки можуть зробити вчинки персонажів незрозумілими для читача перекладу.

Перекладач застосовує певні трансформації, які слід розуміти як дії перекладача для подолання контекстуальної невідповідності оригіналу відносно тексту перекладу. Важливу роль тут відіграють фонові знання перекладача, адже, не будучи ерудованим або принаймні не маючи достатніх для перекладу знань у галузях філософії, естетики, етнографії, перекладач не зможе досягти адекватності. Із цією проблемою пов'язане і співвідношення між *авторським задумом* та *особистістю перекладача*. Через недостатнє розуміння характеру відносин між персонажами та контекстуальної інформації перекладач може по-своєму впливати на сприйняття образу персонажів, змінюючи інтенційну структуру їхніх висловлювань. Л. Венути писав: «що більше невимушено читається переклад, то помітнішим стає його перекладач і звідси – помітнішим сам автор першотвору» (переклад наш – Н. П.) [8, 252].

Особливий статус драми, яка знаходиться на межі літератури й театру, дає змогу розглядати драматичний твір як художньо цілісний, здатний до подальшого розвитку за допомогою засобів іншого виду мистецтва. Ця подвійність визначає численні характерні закономірності драми, її художню специфіку, особливо труднощі її перекладу.

Завдання перекладача полягає в пошуку адекватних засобів відтворення стильових особливостей мовлення персонажів та збереження художніх засобів, притаманних тексту оригіналу. Віталій Вульф, перекладаючи драму Едварда Олбі "Who's afraid of Virginia Woolf", навмисно змінює стилістику оригіналу, транскодуючи займенник *you* займенником другої особи множини *Вы*: *Почему Вы никогда не кладете мне лед в бокал, Джордж?* (4), що не властиве текстові оригіналу, оскільки в тексті оригіналу відсутня дистанційність між чоловіком та жінкою. В англійській комунікативній культурі, де важливим чинником є рівність, підкреслення статусної асиметрії не типово. Таке звертання є надлишковим, привнесеним перекладачем та демонструє мало не перебільшену ввічливість.

На думку Т. О. Шліхар, текст драматичного твору є передусім діалогом у дії, який у перекладі має зберегти всю свою дієвість, сконцентрованість думок та подій і залишатись сценічним та зручним для вимовлення акторами, а звідси – зрозумілим для сприйняття на слух. Перекладач творів драматургії повинен урахувати не лише суто лінгвістичне оформлення оригінального висловлювання, а й координувати це вербальне вираження з прагмалінгвістичними факторами – реакцією мовців на повідомлення, загальною тональністю діалогу, стосунками між мовцями, їхнім статусом, культурним рівнем, контекстом перебігу розмови [5, 12].

Мовлення персонажів – це один із основних засобів створення образу, за допомогою якого читачі та глядачі мають розпізнати додаткові характеристики героя. Найістотнішим є вживання фразеологізмів, ідіом, сталих висловів, розмовної, просторічно маркованої лексики у прямому мовленні персонажів драми. Використання таких лексичних одиниць у репліках головних персонажів допомагає авторові створити образи героїв, відобразити їхній соціальний статус, передати внутрішній світ, показати належність до певної культури. Завдання перекладача – передати не тільки зміст цих лексичних одиниць, а й відтворити експресивне та стилістичне забарвлення.

Перекладачі в деяких випадках перекладають фразеологічні одиниці приблизними еквівалентами або повністю заміщують їх за рахунок прийому контекстуальної заміни. У наведеному нижче прикладі з англійської драми Едварда Олбі *“Who’s afraid of Virginia Woolf”*: *Unless you carry on like a hyena you aren’t having any fun* (7, 8) – *Поки ти не іржеш, мов жеребець, тобі зовсім не смішно* (2, 7) український перекладач Ярослав Стельмах відтворює ідіому *carry on like a hyena* (*пронизливо, верескливо реготати*) розмовно зниженим висловом *іржеш, мов жеребець*, знижуючи рівень відповідності зіставлених одиниць й одночасно збільшуючи ступінь експлікації живого мовлення головного персонажа через застосування просторіччя, що зумовлює ампліфікацію емоційності в мовленні персонажів. Варто зазначити, що український варіант цієї ідіоми отримує надлишково грубе та емоційне звучання в перекладі, що не є властивим тексту оригіналу. Натомість в оригіналі мовлення персонажа є одним із основних засобів створення образу, за допомогою якого читачі та глядачі мають розпізнати додаткові характеристики героя, що впливають з особливостей його мовлення.

Процес перекладу ускладнює культурно-національна специфічність вияву емоцій. Завданням перекладача є здійснити свідомий вибір адекватних лексичних засобів вираження емоцій у конкретній ситуації. Картина відтворення емоційно-психологічного стану мовця включає безпосереднє та опосередковане вираження емоцій, яке він здійснює за допомогою емотивних компонентів. Однак такі емотивні моделі неминуче зазнають змін та трансформацій під впливом індивідуальності перекладача, який трактує емотивний зміст такого висловлювання із власної точки зору. Тому англійців характеризує більша стриманість в емоційному плані порівняно зі слов’янами.

У російському варіанті перекладу репліки головної героїні *I thought I’d bust a gut* з англійської драми Едварда Олбі *“Who’s afraid of Virginia Woolf”* простежуємо уяскравлення емоційно-експресивного компонента цільового тексту. Відтворюючи цю ідіому, російська перекладачка Наталія Волижина зупиняє свій вибір на фразі *Я думала, у мене кишки лопнуть* (3, 9). Уживання просторічно маркованого вислову посилює відчуття певної грубості в мовленні персонажа та надає надмірної розкутості. Такий варіант перекладу, очевидно, не сприяє втіленню авторського бачення персонажа. В українському варіанті перекладу *Я думала, що лусну зо сміху* (2, 7) Ярослава Стельмаха використано аналогічну змістові українську ідіому, що робить переклад більш влучним.

Важливим складником образності тексту є національно марковані засоби, які сприяють емоційно-експресивній забарвленості тексту та актуалізують лексику з національним колоритом. Проблема відтворення ідіостилістичної специфіки ускладнюється тим, що в перекладі необхідно донести до реципієнта правильне розуміння усталених образів, що формуються в кожного народу протягом століть, знайти в мові перекладу такі відповідники, які б адекватно відображали текст оригіналу.

Ігнорування авторського задуму іноді суперечить адекватному відтворенню особливостей хронотопного контексту. Через це деякі топоніми з англійської п’єси Теннессі Вільямса *“The Glass Menagerie”* як безпосередні репрезентанти американської культури містять інформацію, яка є незнайомою для російськомовного та українськомовного реципієнтів, але необхідною для розуміння сенсу в цілому. Топонім *Blue Mountain*, наприклад, – це назва міста в одному зі штатів Південної Америки. Драматург використовує таку географічну назву навмисно, з метою проілюструвати, звідки родом головна героїня Аманда Вінгфілд, вказуючи, що герої його п’єси є саме нащадками родової знаті аристократів, які були абсолютно не пристосовані до життя в жорстокому прагматичному світі. Образ Аманди уособлює тип дами-південки, яка поєднує практичність із химерними ілюзіями, згубними для її мрійливої доньки. Перекладаючи топонім *Blue Mountain* (8, 3), російський перекладач Георгій Злобін транскрибує топонім *Blue Mountain* – *Блу-Маунтин* (5, 9), не вдаючись до додаткових відтінків значень та авторського задуму. Для адекватної інтерпретації доречно було би ввести коментар у виносках для пояснення цього топоніма з метою актуалізації культурної значущості цього топоніма у свідомості іншомовного одержувача. У перекладі такий топонім не сприймається цільовою аудиторією настільки прагматично та адекватно, як це сприймає носій американської культури в оригіналі. Перекладач Андрій Завалій вдається до транслітерації: *Blue Mountain* – *Блу Маунтан* (6, 5) та коментує цю географічну назву: *Блу Маунтан – місто в штаті Теннессі, що надає реципієнтові, хоча й не повною мірою, інформацію екстралінгвального характеру, яка є необхідною для адекватного сприйняття цього топоніма. Транслюдувач Максим Стріха використовує морфологічну кальку, перекладаючи топонім *Blue Mountain* як *Синя Гора* (1, 111). Як бачимо, географічну назву *Blue Mountain* перекладено зовсім іншою назвою топосу. Однак припущення подібних неточностей при перекладі місця дії не прийнятні. Вживаючи такий відповідник, перекладач залишає нерозкритою суть цього топоніма з огляду на зміст п’єси.*

Прагнення точності перекладу іноді призводить до неправильного сприйняття тексту оригіналу. Наступний приклад з англійської п’єси Теннессі Вільямса *“The Glass Menagerie”* ілюструє, як елімінація національної специфіки оригіналу споріднюється з ампліфікацією в тексті перекладу елементів культури реципієнта. Перекладаючи лексему *blancmangé*, Максим Стріха вдається до прийому генералізації, напр.: *I’ll bring in the blancmangé* (8, 3) – *Я принесу десерт* (1, 111), тоді як ця лексема є ключовим

компонентом у конструкції образів головних персонажів і повинна бути обов'язково відтвореною в перекладі. Генералізація значення *blancmangé* не є виправданою, оскільки втрачено важливий компонент значення цієї лексеми, а саме те, що автор оригіналу наголошує на знатному походженні головних героїв п'єси, вкрапляючи французьку реалію. Транскодуювач Андрій Завалій, навпаки, використовує прийом компенсації значення, відтворюючи лексему *blancmangé* точним еквівалентом *блманже* (6, 5). У російській мові є можливість застосування в цьому випадку точного еквівалента, який має французьке походження: «*блманже – холодний десерт з мигдалем*» [10, 14].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Відмінності в концептуальних картинах світу представників різних лінгвокультур та відмінні фонові знання обумовлюють необхідність ретельного визначення семантики та стилістичної забарвленості одиниць оригіналу з метою пошуку

адекватних трансформацій у перекладі. Нехтування особливостями авторського стилю може призвести до викривлення змісту та до зміни стильових характеристик твору, що неприпустиме при перекладі драматичного твору. Нагальною проблемою при перекладі постає збереження та правильна передача емоційно-експресивного забарвлення та стилістичного відтінку.

Дослідження драматичних перекладів і з'ясування їх специфіки є необхідним і надзвичайно актуальним для сучасної теорії перекладу як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Доцільними видаються питання щодо критеріїв оцінки перекладу драми та адекватності вихідного тексту й тексту перекладу, прийомів і засобів передачі авторської позиції, особливостей реалізації індивідуально-творчої установки автора і перекладача. Суттєвою залишається проблема вибору перекладацьких стратегій і тактик у процесі перекладу драматичних творів відповідно до різних історико-літературних напрямів та стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідненко Н. П. Драма в аспекті художнього перекладу (на матеріалі українських і російських перекладів п'єси Б. Шоу «Учень диявола») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Н. П. Бідненко. – Київ, 2001. – 13 с.
2. Ірванець О. Сучасна польська драматургія в Україні – переклади та сценічне втілення [Електронний ресурс] / Олександр Ірванець. – Режим доступу : <https://www.myvin.com.ua/ua/news/culture/39859.html>.
3. Неждана Н. «Драматург у законі». Неда Неждана про актуальність театральної реформи [Електронний ресурс] / Неда Неждана. – Режим доступу : https://dt.ua/CULTURE/dramaturg_u_zakoni_neda_nezhdana_pro_aktualnist_teatralnoyi_reformi.html.
4. Стріха М. (Не) можливість перекладу. Форум / Максим Стріха // Україна Модерна. – 2010. – № 5 (16). – С. 10–13.
5. Шліхар Т. О. Відтворення домінуючих мовленнєвих актів в українських перекладах англійської драми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Т. О. Шліхар. – Київ, 2009. – 23 с.
6. Bassnett S. Translating dramatic texts / Susan Bassnett // Susan Bassnett. Translation Studies. – London : Methuen, 1980. – P. 123–135.
7. Schultze B. Highways, byways and blind alleys in translating drama: historical and systematic aspects of a cultural technique / Brigitte Schultze // Translating literatures, translating cultures. New vistas and approaches in Literary studies / [ed. by K. Mueller-Vollmer and Michael Irmscher]. – Berlin, 1998. – P. 177–196.
8. Venuti L. The Translator's Invisibility. History of Translation / Lawrence Venuti. – L., N.Y. : Routledge, 2004. – 353 p.
9. Walas T. Słobodzianek: pułapka oczywistości / Teresa Walas // Dialog, 1990. – Nr 3. – S. 78.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

10. Великий енциклопедичний словник «Академик» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_culinary/248/%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B6%D0%B5.
11. Сидоренко О. Українсько-англійський, англо-український словник. 120 000 слів / О. Сидоренко. – Family Leisure Club, 2015. – 1473 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вільямс Т. Скляний звіринець [пер. з англ. М. Стріха] / Теннессі Вільямс. – Кур'єр Кривбасу, 2014. – № 296 / 297 / 298. – С. 105–163.
2. Олбі Е. Не боюсь Вирджинії Вульф / Едвард Олбі ; [пер. Я. Стельмах] // Всесвіт. – 1994. – № 10. – С. 75–122.
3. Олбі Э. Не боюсь Вирджинии Вулф (Кто боится Вирджинии Вульф) / Эдвард Олби ; [пер. Н. Волжина]. – М. : Прогресс, 1976. – 78 с.
4. Олби Э. Не боюсь Вирджинии Вулф (Кто боится Вирджинии Вульф) / Эдвард Олби ; [пер. В. Вулф]. – М. : Современник, 1984.
5. Уильямс Т. Стекланный зверинец / Теннесси Уильямс ; [пер. с англ. Г. Злобин]. – М. : Гудьял-Пресс, 1999. – 53 с.
6. Уильямс Т. Стекланный зверинец / Теннесси Уильямс ; [пер. с англ. А. Завалий]. – М., 2008. – 55 с.
7. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? / Edward Albee. – Bristol : Penguin Books, 1971. – 73 p.
8. Williams T. The Glass Menagerie / Tennessee Williams. – New Directions Publishing, 1945. – 105 p.